

סוף זמן קריאת שמע של שחרית

הקדמה:

מרכזית היא מצות קריאת שמע שעניינה קבלת עול מלכות שמים וממילא מהווה יסוד מוסד לכל עבודת ה', ובשל כך אף חובה לקרותה בתכלית הכוונה הטהורה והשלימה. ומשרשי המצוה - שרצה ה' לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו, ויתן אל לבו כי עיניו פקוחות על כל דרכיו וכל צעדיו יספור לא יתעלם ממנו דבר מכל דבריו, ולא יוכל ממנו להחביא אחת מכל מחשבותיו.

א. סוף זמן קריאת שמע של שחרית

נאמר בפרשת 'שמע':

דברים פרק ו פסוק ז:

וְשָׁנַתְּם לְבָבְכֶם וְדַבַּרְתֶּם בְּמִשְׁכַּבְתֶּם בְּבִיתְכֶם וּבְלֶכְתְּכֶם בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְכֶם וּבְקִוְיָכֶם.

מלשון הפסוק למדו חכמים שזמן קריאת שמע נמשך כל זמן שאנשים שוכבים בלילה, וכל זמן שאנשים קמים ביום. התנאים נחלקו מהו סוף זמן הקריאה ביום:

משנה מסכת ברכות פרק א משנה ב:

מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר (משעה שיוכל להבחין) בין תכלת ללבן... וגומרה עד הנץ החמה (השעה שמתחיל לגלגל חמה להראות מעל קצה האופק). רבי יהושע אומר: עד שלש שעות (מתחילת היום) שכן דרך מלכים לעמוד (לקום) בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה.

בגמרא פסקו הלכה כרבי יהושע:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י עמוד ב:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי יהושע.

עם זאת, עוד מבואר בדברי הגמרא שמצוה מן המובחר לקרוא קריאת שמע סמוך להנץ החמה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט עמוד ב:

ותיקין (אנשים ענוים ומחבבין מצוה. רש"י) היו גומרין אותה (את קריאת שמע) עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. אמר רבי זירא: מאי קראה (מנין למדים זאת) - "יראוך עם שמש" (היינו שקבלת מורא שמיים, שמקבלים בקריאת שמע, תהיה בזמן שהשמש יוצאת), ולפני ירח דור דורים".

וכן פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן נח סעיף א:

נמשך זמנה עד סוף ג' שעות, שהוא רביעי היום. ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה, כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה. ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד.

אולם, יש מהאחרונים שכתבו בשם הירושלמי שמעיקר הדין יש לקרוא קריאת שמע סמוך לנץ החמה, ורק בדיעבד יקרא עד ג' שעות:

משנה ברורה סימן נח ס"ק ג:

עד סוף - ולכתחילה אסור להתאחר עד אותו הזמן [שנות אליהו (הגר"א) בשם הירושלמי].

ב. סוף זמן ברכות קריאת שמע

בגמרא דנו על חלקה האחרון של המשנה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י עמוד ב:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מאי 'לא הפסיד' (מה כוונת הביטוי 'לא הפסיד' שאמרה המשנה)? שלא הפסיד ברכות (של קריאת שמע). תניא נמי הכי (סיוע לדבר): הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, אבל מברך הוא שתיים לפניה ואחת לאחריה.

רש"י מסכת ברכות דף י עמוד ב:

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד - שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה, ואף על פי שלא יצא ידי קריאת שמע - יש לו קבול שזכר כעוסק בתורה.

- ❖ **חשוב, מדוע ניתן לקרוא קריאת שמע בברכותיה אף שעבר זמנה?**
- ❖ **האם יהיה ניתן לברך את ברכות קריאת שמע במשך כל היום או שמא רק עד זמן מסוים?**

נחלקו הראשונים עד מתי ניתן לקרוא קריאת שמע בברכותיה לאחר זמנה. כתב הרמב"ם:

רמב"ם הלכות קריאת שמע פרק א הלכה יג:

הקורא אחר שלש שעות ביום אפילו היה אנוס לא יצא ידי חובת קריאת שמע בעונתו, אלא הרי הוא כקורא בתורה, ומברך לפניה ולאחריה **כל היום**, אפילו איחר וקרא אחר שלש שעות.

וכן נהגו חלק מהתימנים (שולחן ערוך המקוצר סימן טו סעיף א).

מאידך, כתב הרא"ש בשם רב האי גאון:

רא"ש מסכת ברכות פרק א סימן י:

ורב האי גאון ז"ל כתב: 'אף כל שעה רביעית, אף על פי שאינה עונתה, מברך שתיים לפניה ואחת לאחריה'. משמע דוקא שעה רביעית שהוא זמן תפלה לרבי יהודה. אבל מכאן ואילך הפסיד הברכות. ואם בירך עובר על 'לא תשא' (כלומר על איסור נשיאת שם שמיים לבטלה).

השולחן ערוך פסק כדעת הרא"ש:

שולחן ערוך אורח חיים סימן נח סעיף ו:

אף על פי שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שלישי היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום.

אולם הביאור הלכה נקט שאם נאנס יקרא קריאת שמע בברכותיה עד חצות:

ביאור הלכה סימן נח סעיף ו ד"ה קוראה בלא:

ועיין בתשובת משכנות יעקב שדעתו נוטה להכריע בדיעבד עד חצות, כמו גבי תפלה דקיימא לן לקמן בסימן פ"ט שאם עבר הזמן תפלה (לרבי יהודה) אף על פי כן מתפלל עד חצות, עיין שם. ואפשר שיש לסמוך על זה לענין אם היה לו אנוס שלא היה יכול לקרות הברכות עד ד' שעות, כי מצאתי בספר מהרי"ל הלכות תפילה שכתב בשם מהר"ש שהמנהג להקל בנאנס שלא להפסיד הברכות.

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

החמה עד שקיעת החמה, אבל מעלות השחר עד צאת הכוכבים הוא יותר ששה שעות על הלילות... ועוד כמה קושיות עצומות יש ונלאתי לכותבן.

❖ מה הן ההוכחות שכתב הגר"א לשיטתו?

מאידך, דעת המגן אברהם שלגבי קריאת שמע, כולם מודים שיש למנות מעלות השחר:

מגן אברהם סימן נח ס"ק א:

שלוש שעות - נראה לי דהכא לכולי עלמא (לכל הדעות) מניין מעלות השחר.

❖ נסה לבאר, מהי הסברה שבדברי המגן אברהם?

למעשה, מנהג רבים להקל כשיטת הגר"א ובעל התניא, שסוף זמן קריאת שמע הוא ג' שעות מגן החמה:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן כד:

בדבר זמן קריאת שמע בשחרית, הנה מנהג רוב מקומות שבמדינותינו רייסן וליטא, וכן מנהג הישיבות היה, עד שלש שעות מגן החמה כשיטת הגר"א והגר"ז, וכן הוא העיקר לדינא בכל הענינים, ורק יחידים היו מחמירין לעצמן עד ג' שעות מעלות השחר, ובלוח יש לקבוע כעצם הדין... וכן יראה ידידי בכל המקומות במשנה ברורה שדעתו נוטה כהגר"א והרבה ראשונים סוברין כן. ולכן איני רוצה להכנס בפלפולא בענין זה, כי מה אנחנו להכריע בין הרים גדולים, אבל הגר"א הוא בתראה (אחרון) והסכימו עליו כל העולם שהוא גדול טובא וראוי להכריע. ואם כן הלכה כבתראה ובפרט שגם הגרש"ז (בעל התניא) סובר כן.

אולם, יש שכתבו להחמיר לכתחילה בזמן קריאת שמע עצמה, כדעת המגן אברהם, שכן היא מן התורה:

ילקוט יוסף פסוקי דזמרה וקריאת שמע סימן נח סעיף ג:

ולכתחלה יש להחמיר לגבי סוף זמן קריאת שמע, לחשוב משעת עלות השחר. [ועמוד השחר הוא שבעים ושתים דקות קודם זריחת השמש]. ולענין ברכות קריאת שמע שהם מדרבנן, יש לחשב ד' השעות [שהוא סוף זמן ברכות קריאת שמע] מהזריחה. ומכל מקום בשעת הצורך יש להקל לחשב את השעות משעת הזריחה גם לענין סוף זמן קריאת שמע.

ד. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו תורת המחנה פרק יא תשובה ג:

זמן קריאת שמע של שחרית וברכותיה נמשך עד רבע היום, עברה שעה זו - אף שהפסיד את מצות קריאת שמע בזמנה, רשאי לקרותה בברכותיה עד שליש היום (ומנהג האשכנזים להקל עוד במקום אונס ולקרותה בברכותיה עד חצות היום), עבר הזמן יקראנה בהמשך היום בלא ברכותיה (ויש מהתימנים המקילים לקרואתה בברכותיה כל היום).

מכל מקום, כתבו האחרונים שלכל הדעות, אף אם עבר זמן קריאת שמע וברכותיה, טוב לקרותה בהמשך היום כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן נח סעיף י:

אבל בלא ברכותיה יכול לקרותה כל היום **וטוב שיקראנה** כדי לקבל עליו עול מלכות שמים.

מלבד זאת, יש לקרוא פרשת ציצית, בה אנו מקיימים את מצוות זכירת יציאת מצרים, אף לאחר ארבע שעות, כיון שזמנה כל היום:

שו"ת שאגת אריה סימן י:

נשאר לנו לבאר זמן הזכרת יציאת מצרים של יום התחלת זמנה וסופה. הנה נראה לי דבר ברור ופשוט שזמנה כל היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, כמו דבר שמצותו ביום שכשר כל היום. ולא דמי לקריאת שמע דתלה רחמנא (שתלה הכתוב) בזמן קימה, הילכך אין זמנה אלא עד הנץ החמה לתנא קמא ועד ג' שעות לרבי יהודה, ומכאן ואילך עבר זמן קימה. אבל הזכרת יציאת מצרים ביממא תליא רחמנא (ביום תלה הכתוב), כדכתיב: 'כל ימי חייר' והרי עד צאת הכוכבים יממא הוא (יום הוא).

❖ מדוע זמן הזכרת יציאת מצרים הוא כל היום?

❖ מדוע הוא שונה מזמן קריאת שמע?

ג. חישוב ג' שעות למעשה

המנהג המקובל לחשב שעות אלו ב'שעות זמניות', כלומר שמחלקים את היום 12 חלקים שווים וכל חלק נחשב שעה, אף כשהימים קצרים או ארוכים 12 שעות שוות:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן רלג סעיף א:

ומשערים שעות אלו לפי ענין היום, ואף אם היום ארוך משערינן ל"ב שעות והם נקראים שעות זמניות, **וכן כל מקום ששיערו חכמים בשעות, משערינן לשעות אלו.**

נחלקו ראשונים ואחרונים ממת' ועד מתי יש לחשב את שעות היום מבחינה הלכתית. יש שכתבו שיש לחשוב מעלות השחר (כשמתחיל האור להתנוצץ במזרח) עד צאת הכוכבים (משנראו ברקיע שלושה כוכבים בינונים), ויש שכתבו לחשוב מהנץ החמה (הזריחה) עד השקיעה. מדברי תרומת הדשן (סימן א) נראה שמונים מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אולם הגר"א השיג על דבריו:

ביאור הגר"א אורח חיים סימן תנט סעיף ב:

וטעות גדולה הוא (דברי תרומת הדשן), שכן כתבו כל התוכנים (העוסקים בחכמת התכונה) שבתקופת ניסן ותקופת תשרי שהן ימים בינונים - [ישנם] י"ב שעות מגן החמה עד השקיעה, ו[הרי] מעלות השחר עד צאת הכוכבים הוא ט"ו שעות! וגם כן ידוע שהימים בימות החמה שוין להלילות בימות הגשמים, וכן להיפך, וכמו שכתוב במדרש רבה של'ים זה מזה, וזהו מנץ

והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית

מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן

כתביה ועריכה: רב"ט רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com

להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

